

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO'YILADIGAN DAVLAT TALABLARI ASOSIDA TARBIYALANUVCHILARNI ATROF-OLAM BILAN TANISHTIRISH

Tursunboyeva Zuxra Umid qizi

ChDPU Maktabgacha talim metodikasi kafedrasida magistri

Elektron pochta: allygo1aaa@gmail.com

Tel: +93-333-05-17

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishida Davlat talablari asosida ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish tamoyillari haqida bayon qilinadi. Bunda rivojlanish sohalari bo'yicha atrof –olam bilan bog'liq bo'lgan rivojlanish ko'rsatkichlarini aniqlash va bolaning bilim, ko'nikma va malakalarini ushbu ko'rsatkichlarga monand rivojlantirishga rahbarlik qilishning usullari yoritiladi.

Kalit so'zlar: rivojlanish, rivojlanish sohasi, kichik soha, kutilayotgan natija, bilish, malaka.

O'zbekiston Respublikasi milliy davlatchiligimizning poydevori kun sayin mustahkamlanib, rivojlanib bormoqda. Mamlakatimizda yosh avlod ta'lim – tarbiyasiga bo'lgan e'tibor ayniqsa sezilarli darajada kun kunga yanada kuchaymoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son "2017 — 2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq „O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2018-yil 3-iyulda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 3032 bilan ro'yxatdan o'tkazildi. Davlat talablari ta'lim va tarbiyaning sifatini yanada yaxshilash va har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni tarbiyalash vazifasini belgilab beradi. Mazkur O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari (bundan buyon matnda Davlat talablari deb yuritiladi) O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son "2017 — 2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti ustavini tasdiqlash haqida"gi qaroriga asosan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni (bundan buyon matnda bolalar deb yuritiladi) har tomonlama

rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha davlat talablarini belgilaydi. amalga oshirishda ta'lim tizimining birinchi bosh bo'g'ini hisoblangan maktabgacha tarbiya muassasalari, xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish, tabiatini muhofaza qilish, ekologik ta'lim-tarbiya berishning ahamiyati kattadir. Yosh avlodni etuk mutaxassislar, aqlan, ruhan kamol topgan o'z Vatanini sevuvchi, uni e'zozlovchi inson qilib tarbiyalashda ushbu sohaning o'rni beqiyos. Bola shaxsining mukammal shakllanishida tabiat, unda bo'ladigan voqea-hodisalar, tabiat qonuniyatlari muhim rol o'ynaydi. Xususan, quyidagi rivojlanish sohalarida „Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzi“ , „Nutq, muloqot , o'qish va yozish malakalari“ va eng muhimi „Bilish jarayonining rivojlanishi“ da tabiat bilan tanishtirish jarayonini yaqqol ko'rishimiz mumkin.

JISMONIY RIVOJLANISH VA SOG'LOM TURMUSH TARZINI ShAKLLANISHI

Kichik soha: Sog'lom turmush tarzi va xavfsizlik

Talab: Bola sog'liqni saqlash malakalarini namoyon qiladi. Bola xavfsiz sog'lom taom va hayot xavfsizligi qoidalari haqida tushunchaga ega

3-4 yosh: xavfli bo'ladigan predmetlarni farqiga boradi.

4-5 yosh: vitaminlar va sog'lom ovqatlanish foydasini biladi; xavfli bo'lgan predmetlar, joylar va moddalar nomini biladi (zinapoya, boloxona, ochiq oyna, issiq suv, olov, dori, o'tkir asboblar, elektr); notanish insonlar bilan ketish mumkin emasligini tushuntiradi; qanday qilib gavdani to'g'ri tutish kerakligini tushuntirib bera oladi.

5-6 yosh: vitaminlar va ularni taomdagi foydasini biladi; salomatlik haqida qayg'urish muhimligini angelaydi; asosiy tana a'zolari va ularning funksiyalarini biladi; piyodalar uchun asosiy yo'l qoidalarini biladi; suv ichish foydasini angelaydi va mustaqil suv ichish rejimini bajaradi; xavfsiz xatti-harakatning asosiy qoidalarini biladi va ularga rioya qiladi; yordam zarur bo'lganda kattalarga murojaat qilish kerakligini biladi; xavfli faoliyatlar nomini aytib beradi: xavfli joylarda o'ynash (mashina qatnovi yo'laklarida, qurilish yaqinida, notanish suv havzalarida, ko'l, oqar suvlarda cho'milish), velosipedda mashina qatnovi yo'llarida.

6-7 yosh: tabiat burchagidagi o'simliklar va jonzotlarni parvarishlaydi;

salomatlikka zararli bo'lgan xulq shakllarini angelaydi (chekish, ichkilikbozlik, olov bilan o'ynash va hokazo) ; bog'chada, ko'chada, transportda yurish qoidalariga rioya qiladi; piyodalar va velosipedchilar uchun yo'l qoidalarini biladi;

yong'in xavfsizligi -101; milliy gvardiya- 102; tez yordam -103; gaz xizmati -104 telefon raqamlarini biladi; xavfli vaziyatlarda qanday yo'l tutishni biladi va tushuntiradi supermarketda, shaharda, qishloqda, dalada yo'qolib qolsa, o'zini qanday tutish kerakligini biladi.

NUTQ, MULOQOT, O‘QISH VA YOZISH MALAKALARI**Kichik soha: Nutq va til****Talab: Bola nutqni tinglaydi va anglaydi, so‘zlashadi va muloqot qiladi****5-6 yosh:** kuzatayotgan hodisa va voqealarni tushuntirib beradi;

umumlashtiruvchi so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llaydi (meva, sabzavot, daraxtlar, qushlar, idish-tovoq) o‘ziga nisbatan predmetlar joylashuvini ta’riflaydi (oldimda, stolda) ;

6-7 yosh: yil fasllari nomini biladi (bahor, yoz, kuz, qish).**BILISH JARAYONINING RIVOJLANISHI****Kichik soha: Intellektual-bilish malakalari****Talab: Bola qiziquvchan, intiluvchan, faol, bilishga qiziqish bildiradi va unga ehtiyoji mavjud****3-4 yosh:** bitta belgi asosida predmetlarni ajratadi; olti rangni farqlaydi va ajratadi; bir xil poyini topadi; rasmlardagi predmetlarni taniydi va nomini aytadi;

jonli obyektlarga qiziqish bildiradi; predmetlar yasalgan materialni farqlaydi (qog‘ozdan, taxtadan, temirdan) ; xonani kuzatadi va o‘zi turgan joyini aniqlaydi;

atrof-muhitga qiziqish bildiradi.

4-5 yosh: rasmlarni solishtiradi; 2-3 belgi asosida guruhlarga ajrata oladi;

jonzodlarni asosiy ehtiyojlarini ta’riflaydi va taqqoslaydi (hayvonlar: ovqat yeydi, nafas oladi, harakatlanadi va hokazo) ; hayot uchun suv, havoning ahamiyatini ta’riflaydi; kun qismlarini nutqida to‘g‘ri qo‘llaydi va biladi (ertalab, peshin, kechqurun, kechasi) ; yil fasllarini tavsiflaydi; atrof olamga faol qiziqish bildiradi.

5-6 yosh: rasm asosida sujetni eslab qoladi va gapiradi; ketma-ketlikni saqlagan holda fikr yuritadi, mulohaza qiladi; turli hayvonlarning yashash joylarini aytadi (baliq suvda yashaydi, bo‘ri o‘rmonda) ; geografik tushunchalarni biladi (yer, dengiz, tog‘, daryo) ; oddiy sabab va oqibat aloqalarni tushunadi (yomg‘ir yog‘yapti — panaga o‘tish kerak) ; sinash va xatolarni tahlil qilish yo‘li bilan amaliy vazifalar yechimini topishga harakat qiladi (mashinani yurg‘izish uchun kalitni burash kerak) ; obyektlarni tizimga soladi.**6-7 yosh:** atrof-olam haqida mustaqil ma’lumot izlaydi; kuzatuvlar asosida xulosa qiladi va umumlashtiradi; yil fasllari va voqea-hodisa ketma-ketligini aytadi; rasmlar bo‘yicha ketma-ketlikni saqlagan holda fikr yuritadi, mulohaza qiladi; o‘z mamlakati va uning ramzlari haqida tushunchaga ega; o‘z xalqining ayrim milliy an‘analari va odatlarini biladi; bolalar ensiklopediyasidan foydalana oladi (kerakli ma’lumotni topa oladi) ; ichki va tashqi belgilarga ko‘ra predmetlarni guruhlarga ajratadi (rangi, shakli, hajmi, vazni, harakatlanish tezligi, vazifasiga qarab).**Kichik soha: Elementar matematik malakalar****Talab: Bola elementar matematik malakalarga ega****3-4 yosh:** atrof-muhitdan “bitta” va “ko‘p” ni topadi ;

4-5 yosh: ko'pliklarni taqqoslaydi "ko'proq", "kamroq", "teng"; bo'shliqda yo'nalish olishni biladi (oldinda, orqada, tepada, pastda, yaqin, uzoq);

5-6 yosh: predmetlarni uzunligi, eni, qalinligi va balandligiga ko'ra taqqoslaydi;

6-7 yosh: hajmi, balandligi va qalinligiga qarab predmetlarni ketma ket joylashtiradi; shartli belgi asosida suyuq, sochiluvchan va qattiq materialni o'lchaydi.

Kichik soha: Tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyat

Talab: Bola o'zining tabiiy muhitiga qiziqishini namoyon qiladi, fanni o'rganishda faol

3-4 yosh: kattalar bilan birgalikda tadqiqotlarda qatnashadi (eritish, bo'yash, cho'ktirish, suv sathiga chiqarish va hokazo); tabiatdagi ayrim o'zgarishlarni farqlaydi (qor, yomg'ir, do'l, issiq, shamol va hokazo); ayrim hasharot va qushlarni taniydi va nomini aytadi; ayrim jonivorlar bolalarini nomini to'g'ri aytadi; "sujet" asosida qurilmalar yaratadi; suv va qum bilan o'ynaydi; jonli obyektlarni kuzatadi.

4-5 yosh: kattalar bilan birgalikda tadqiqotlarda ishtirok etadi (eritish, yaxlatish, magnetizm, bo'yash, qizdirish, qaynatish va hokazo); yil fasllariga xos tabiat hodisalarini biladi; nima uchun ovqatlanish, nafas olish, o'qish kerakligini biladi;

organizmning ma'lum bir organlari funksiyasini biladi; ayrim jismoniy jarayonlar muhimligini tushunadi; konstruktor, pazl, mozaika, legodan konstruksiyalar yaratadi.

5-6 yosh: tabiat hodisalarini turli omillarga bog'liqligini tushunadi; tabiatdagi o'zgarishlar sababini tushuntirib bera oladi (masalan, qor erishi); insonlarni atrof-olamga ta'sirini tushunadi (ekin ekish, hosil yig'ish); tabiiy materiallardan qo'l ishlarini yaratishni biladi, ish bosqichlarini belgilaydi; mustaqil qurib yasashi mumkin; jonli va jonsiz tabiatni farqlaydi; insonlar hayotida tabiatning ahamiyatini anglab etadi.

6-7 yosh: qurilmani mustaqil o'lchaydi (balandligi, uzunligi, kengligi bo'yicha); shaxsiy qiziqishi va kuzatuvlariga bog'liq savollar beradi; shaxsiy taxminlari haqida gapiradi, avvalgi va hozirgi tajribasini umumlashtiradi va tushuntiradi;

tadqiqotda yechimini talab etayotgan muammoni belgilaydi; turli resurslarni qo'llagan xolda shaxsiy kuzatuvlarni tasdiqlaydi va ta'riflaydi; atrof-muhitni yaxshilashda ishtirokning muhimligini tushunadi (masalan, axlat chiqindilarini tashlash, ularni ajratish, daraxt va gullar ekish, suv, elektr energiyasi va qog'ozni asrash).

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachi rahbarligida o'tiladigan mashg'ulotlarda guruhlarning barcha bolalarida Davlat talablariga muvofiq oddiy ilmlar bilan shakllanadi va yoshiga mos ravishda takomillashib boradi. Mashg'ulotlarda Davlat talablarida belgilangan yoshiga mos ravishda rivojlanish sohalari bo'yicha uchraydigan kamchiliklarni aniqlash va unga mos yechim topish, hamkorlikdagi ishlarni yo'lga qo'yish, individual holda shug'ullanish zarur. Ana shundagina biz ko'zlagan maqsadga erishgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari.
2. M.Umarova/Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga ma'suliyatli munosabatda shakllantirish.-T.:2008.
3. SH.A.Sodiqova , M.A.Rasulova / Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi.- T:.,,Fan va texnologiyalar'' 2013.
4. X.J.Jabbarova / Tabiat bilan tanishtirish metodikasi.-T.:2009.

Internet saytlari:

www.pedagog.uz

www.edu.uz